

Алла Макарова,
кандидат філософських наук,
докторантка кафедри філософії та політології
Житомирського державного університету імені Івана Франка
ORCID 0000-0001-7270-0135
Makarova_AO@ukr.net

СОЦІАЛЬНІ АРХЕТИПИ У СТРУКТУРІ СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У статті досліджується специфіка соціальних архетипів та їх вплив на процеси становлення національної ідентичності. Апеляція до культурно-психологічної спільності архетипів української та польської ментальності дозволяє виділити інтеграційні смисли комплексу соціальних архетипів як основи національно-ідентифікаційних процесів. Доводиться, що структурно-функціональна дезорієнтація в системі шести соціальних архетипів, презентованих соціальними інститутами та дезінтеграція в системі "громадянське суспільство – держава" руйнує ідентифікаційну матрицю соціуму та суспільства, в тому числі національну.

Ключові слова. Соціальні архетипи, національна ідентичність, культурні архетипи, суспільство, держава, громада.

Alla Makarova. Archetypy społeczne w strukturze tworzenia tożsamości narodowej.
Artykuł analizuje specyfikę archetypów społecznych i ich wpływ na procesy kształtowania się tożsamości narodowej. Odwołanie się do kulturowego i psychologicznego podobieństwa archetypów mentalności ukraińskiej i polskiej pozwala nam wyodrębnić integracyjne znaczenia kompleksu archetypów społecznych jako podstawę procesów identyfikacji narodowej. Udowodniono, że dezorientacja strukturalna i funkcjonalna w systemie sześciu archetypów społecznych prezentowanych przez instytucje społeczne oraz dezintegracja w systemie "społeczeństwo obywatelskie – państwo" rozbija macierz identyfikacyjną społeczeństwa i społeczeństwa, w tym narodowego.

Słowa kluczowe. Archetypy społeczne, tożsamość narodowa, archetypy kulturowe, społeczeństwo, państwo, wspólnota.

Alla Makarova. Social archetypes in the structure of rising of national identity.
The article explores the specific of social archetypes and their effect on the processes of national's identity rising. The appeal to the cultural and psychological similarity of Ukrainian's and Polish's mental archetypes is the method to identify the integrative senses of the complex of social archetypes as the basis of national identification processes. The unity of ethnic, cultural and political components in the national identity is asserted and the situation of interactions in the system of "civil society – state" in actual Ukraine realities is analyzed. In the main part of article a distinction between the meanings of "cultural" and "social" concepts in the example of archetypes, and a conclusion about the inadmissibility of conflict as sense of sociality is made. It turns out that the main meaning of sociality is the attachment of an physical being individual who needs support and protection to a community of others at ever higher bringing the individual closer to spiritual level. A model of a complex of six social archetypes is proposed, which realizes the tasks of invention and saving, transformation and transmission, mastering and using, expressed by the functions of "existential content" and "structuring". Social archetypes are "satisfaction of needs" archetype, the "leadership" archetype, the "social success" archetype, the "resonance creating" archetype, the "cultural contribution" archetype and the "self-sacrifice" archetype. Disaccording in correlation of archetypically oriented spheres of social activity to the mechanisms of imbalances regulation of social systems in actual Ukraine state formation is revealed. It is proved that the

archetype structural-functional disorientation and disintegration in the "civil society – state" system breaks the identification matrix of society, including the national one.

Keywords: *Social archetypes, national identity, cultural archetypes, sociality, state, civil society, community.*

Постановка проблеми. Поняття "ідентичності" у сучасній соціальній філософії широко досліджуване. Оскільки її визначають як "сконструйовані за допомогою культури самосприйняття індивіда, самоусвідомлення власного існування як особистості у взаємозв'язку з іншими індивідами – членами культурної спільноти" [10, с. 282], то аналізують методами соціології, психології, етнології, філософії, історії, політології. Науково верифікованими є і дослідження архетипу як детермінанти діяльнісних процесів у мікро- та макросоціумах. Ми згодні з тезою О. Дзьобаня: "архетипи втілюють специфіку і досвід нації і... формують її характер і поведінку, тенденцію до формування певних образів. Соціальні архетипи ... виступають як вихідні елементи всієї системи соціальних відносин, властивих тим чи іншим етносам; визначаючи національний характер, вони, в результаті, впливають на історичну долю народів" [5, с. 17]. Проте зв'язок «ідентичності» та "соціального архетипу" досі є невисвітленою і перспективною ділянкою саме соціально-філософського аналізу. Переведення дискурсу з проєкцій "спільного, соціального" на "ментальне, психологічне" сприяє некритичності бачення механізмів втілень архетипних векторів в індивідуальному, соціальному, суспільному, національному, державному майбутньому як комплексі структурізаційно-екзистенційних смислодій. Тенденційними, на наш погляд, є конотації на кшталт того, що "... архетипи є фундаментом менталітету за схемою архетип – культура – менталітет. Відтак архетип виконує роль першооснови духовного життя, формує константні моделі менталітету на рівні певної цивілізації, дедалі частіше впливає на суспільно-політичне життя та повсякдення нації. До української ментальності... належать такі архетипи, як героїзація минулого, його домінування над сучасним, ідеалізація старовини, відчуженість від влади, архетип долі, пошуку справедливості та вічної правди" [11, с. 20]). Такі тези не пояснюють реальних процесів деідентифікації, в т.ч. національної, характерних для різних суспільств, не лише українського. Більш проблематизуючою є інша думка Н. Семергей: "В сучасному українознавстві прослідковується дуалістична позиція щодо впливу українських архетипів на процес національного відродження та творення нації... риси українського національного характеру (агрокультурність, індивідуалізм, толерантність, демократизм, волелюбність, миролюбність, нестабільність і суперечливість вдачі, брак колективної волі та національної солідарності та ін.) по-різному впливали на динаміку та характер націєтворчих процесів, відігравали роль як драйверів змін, так й чинили деструктивний вплив на націєтворчі процеси" [11, с. 20-21]. Серед першооснов української ідентичності дослідниця виділяє "архетип рідного краю (аграрно-виробничий, соціально-історичний, духовно-культурний), триада української ментальності Дім – Поле – Храм, архетип соборності етносу" [11, с. 20-21]. Але такий "набір" не є унікальним як український; подібний "психокомплекс" простежується і у поляків: "... образ пересічного поляка змінювався, і сьогодні він асоціюється з вищим рівнем почуття національного, побожності, інтелігентності, а також з такими спільними рисами обох народів, як працьовитість, господарність, підприємливість, ощадність, схильність до лідерства. Ці, загалом позитивні, ознаки архетипу поляків не затушовують й негативних рис» – констатує О. Калакура [6]. Постає питання, чому при спільній архетипно креаційній спрямованості і однаковій контроверсійності "позитивів та недоліків" існує значна відмінність у результатах націєтворчої (а не державотворчої!) діяльності в українському та польському соціально-ментальному просторі.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Тези, необхідні для інтеграції смислових векторів ідентифікації на соціальному та національному рівні містять роботи Л. Бевзенко [3], С. Кримського [7], Т. Плахтія [9; 14], В. Тарасенка [12], М. Шульги [13]. Тему національної ідентичності розробляють українські вчені О. Гордійчук, Р. Демчук,

Н. Ковтун, М. Козловець, Н. Моїсеєва, П. Саух, І. Старовойт, М. Степико, О. Титар та багато інших. Дослідження соціальних архетипів у контексті систем національної безпеки провів О. Дзьобань [5]. Наша концепція соціальних архетипів є ядром авторської розробки архетипно-ціннісної детермінації діяльності і викладена тут стисло.

У своєму дослідженні ми відштовхуємося від ствердження єдності у національній ідентичності **етичного** та політичного компонентів, враховуючи і те, що "в ієрархії ідентичностей ... національна ідентичність посідає одне із провідних місць, будучи поєднанням етнічної та політичної (позаяк нації є насамперед етнополітичними утвореннями" (С. Проскурова [10, с. 282]). Важливо також, що «до зовнішніх функцій національної ідентичності Е. Д. Сміт відносить територіальні, економічні та політичні, а до внутрішніх функцій – формування колективної національної свідомості: "...згуртування членів як людей "однієї національності" і "громадян". Сьогодні цього досягають завдяки обов'язковій, стандартизованій державній системі масової освіти, з допомогою якої державна влада сподівається прищепити вірність нації й самобутню однорідну культуру" [10, с. 282–283].

Метою нашої статті є виявити і дослідити **специфіку соціальних архетипів та їх вплив на процеси становлення національної ідентичності**. Аналіз здійснено через співставлення українського та польського нюансів імплементації архетипних смислів у систему взаємодій "індивід – спільнота – держава".

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Архетип вважається маркером "національної ідентичності" в системах колективної ідентичності як такої. Зокрема, "поляки належать до тих національних меншин України, які, незважаючи на природні та штучні асиміляційні процеси, досить повно зберегли свою етнічну самобутність, яку умовно можна кваліфікувати як польськість. Під польськістю розуміють сукупність історично сформованих спільних і домінуючих для поляків ментально-етнографічних рис і якостей, які вирізняють їх з-поміж інших етнічних груп, надають їм національну самобутність та окремішність, утверджують ідентичність і неповторність. До них, поряд з рідною мовою, релігією, можна віднести специфічні ознаки традиційної народної культури, особливості характеру, вдачі, психіки, способу мислення і світосприйняття, національні традиції, звичаї, обряди тощо, які разом становлять польськість етнічної групи поляків" – визначає О. Калакура [6]. Ці висновки науково структурують явище "етнічності" взагалі, в т.ч. української. Так, В. Кречко розрізняє "дві основні групи-підсистеми маркерів етнічності, які базуються на принципі "visibility" (англ. "видимість"), тобто ...найбільш очевидні і найбільш впливові у розкритті сутності явища, вони є структуроутворювальними у системі маркерів етнічності, схеми їх експлікації у соціальному просторі: 1) культурні (пов'язані з культурою окремої етнічності); 2) психоповедінкові (як результат впливу групи культурних маркерів)" [8, с. 141]. У першій групі автор виділяє 12 маркерів ("мова", "територія" (простір), "релігія", "візуальні характеристики соціальних суб'єктів", "назви", "написане слово", "мистецтво", "етнічні символи", "архітектура", "предмети", "фольклор", "звичаї і традиції"). Отже, ними окреслюється "зовнішня", "видима", безпосередньо сприймана сторона етнічності. Архетипи він відносить до другої групи, у самій же групі виділяє 31 маркер (1 – "віра у спільне походження"; 2 – "організації"; 3 – "активність конкретної етнічності"; 4 – "участь у заходах різного типу", 5 – "політичні погляди", 6 – "почуття окремішності", 7 – "спільна історична пам'ять"). Архетипам ж надає восьме місце, а системам цінностей – двадцять третє. Ця ієрархія виявляє необхідність спільної культурної діяльності представників етносу як соціуму – постійне відтворення етнічних практик. Проте вона ж створює враження відірваності архетипів від ціннісних систем, їхньої слабкості у детермуванні етнічної спільності. При такому підході культура демонструє ефект "маски", акценту на візуальності, показовості [5]. Цей ефект виявляється у командній демонстрації "фольклорної" "етнографічності" культурної "оболонки"

колективного несвідомого, при цьому ЗМІ є чи не єдиними трансляторами і організаторами національної ідентичності, як екзистенційно, так і у структурно [3].

Очевидно, необхідно розрізнити поняття "соціального архетипу", "психологічного архетипу" та "культурного архетипу". В межах теми національної ідентифікації це суттєво зорієнтує систему маркерів соціальних впливів. Антонімом до терміну "культура" є "контркультура" (все ще культура, але обернена до схваленої на певному історичному етапі); антонімом до терміну "соціальний" є "асоціальний", що не є підвидом чи формою соціальності, а констатує відсутність у ментальності і практиці індивіда прагнень створення спільного як такого. "Егоїзм" та «егоцентризм», допустимі як елементи культурної трансформації, неприйнятні як смисли трансформації соціальної – вони суперечать основам створення суспільства як об'єднання, а не роз'єднання індивідів. Тому і методи та наслідки руйнування "культурних традицій" відрізняються від методів і наслідків руйнування традицій соціальних. Якщо контркультурність є способом позитивної девіантності "творця" і маркером його прогресивності, то асоціальність, навпаки, підкреслює його самотність та делінкветну протиставленість як "реформатора" колективові як "хранителю". Якщо індивід (актор) не діє в унісон зі спільнотою, то вона його позбувається, продовжуючи діяльність без нього; форми «відлучення» – від ігнору до вбивства. Формується система культурних конфронтацій "спільнота – індивід", в якій діяльність останнього врешті проголошується "асоціальною", загрозовою для спільноти і припиняється – утворюється "офіційна культура" і "контркультура".

Отже, "соціопатія" ближча до "психопатії", ніж до "творчої неординарності" та "новаторства". Однак справжня "асоціальність" – абсолютний конфлікт індивіда, "Я" якого не визначене в уподобаннях та схильності – з усім навколишнім (яке він, не диференціюючи, вважає "не-Я") – явище рідкісне. Насправді реагування на домінуючу культуру не обмежується соціальною копією (відтворенням) однієї культури: паралельно створюються опозиційні, антагонічні соціальні осередки за підтримки "контркультурно" діючих акторів поза "вихідною" спільнотою. У проекції соціальної діяльності вони утворюють соціуми – окремі спільноти у структурі суспільств, що, розростаючись, транслюють нову культуру; у проекції ідентичності національної – нові міцні національні осередки. Процес "співпадання – протистояння" культури та спільноти взаємообернений і вічний, тобто, взаємодія культурного і соціального неодмінно резонує у колективній підсвідомості і відтворює соціокультурні матриці [13, с. 20] у поведінці індивіда незалежно від його фізичного стану чи місця перебування. "Масова" зміна культури формує нове суспільство так само, як зміна суспільства формує нову культуру. Культура діалогу формує демократичне суспільство; культура всездозволеності формує суспільство анархічного, охлократичного типу і т. д. Це і є ідентичність – співвіднесення себе із культурними традиціями спільноти, цінності і образ життя якої є прийнятним для соціального актора. Так, релігійна секта та колектив менеджерів з продажу демонструють однакову «відданість справі»: транслюють спільність у цілях діяльності, супроводжувану вірою у власну правоту (істинність). Вони є "однодумцями", що рухаються в одному напрямку. Тому надважливо, що саме у конкретних суспільстві та державі проголошується "культурним", а що "контркультурним"; яка спільнота є виразником смислу "соціальності", а яка – "асоціальності".

Отже, якщо у презентації культурних архетипів прийнятна запропонована Т. Плахтієм [14] схема, то у соціальних архетипах конфлікт є "зайвим". Культура проходить стадії конфлікту як трансформацію і виходить оновленою й оздоровленою, "струшуючи" деталі застарілої структурної матриці як обмежуючої. Вона пропонує людям у соціальній системі "презентувати" себе по-новому і не вбачає в цьому трагедії. Соціум же (суспільство як соціальний організм) в підсумку конфліктів не оновлюється і оздоровлюється, а захворює, його функції перестають відтворювати сенси консолідації. Для культури революція означає початок нового (світу), тоді як для соціуму – закінчення (руйнування) старого, звичного, рідного. Тому трансформації культури не можуть автоматично тягнути руйнування

соціальних традицій при завданні збереження конкретного соціуму/суспільства у певній країні/державі. Вони повинні бути максимально у-лагоджені, щоб створити мультикультуральне середовище, а не співіснування асоціальних одне одному контркультурних осередків як це, нажаль, спостерігається у сучасній Україні.

Те, що у процесах самоідентифікації лише психологічної "позитивності" недостатньо для створення міцної єдності, очевидно у співставленні нюансів «культурних традицій» України та Польщі. "Попри певну спорідненість ментальностей поляків та українців, наявність таких спільних рис, як веселість, гостинність, компанійськість, зумовлених їх слов'янським корінням, близькістю історії, сусіднім проживанням, подібністю природно-географічного середовища та кліматичних умов, польська людність навіть у межах українських етнічних земель, не кажучи про етнічну Польщу, помітно відрізняється від автохтонного українського населення. Вона повніше зберегла культ предків, повагу до батьків і старших, родинні традиції, любов до материзни та гордість за неї" (О. Калакура [6]). І тут розгортається проблема власне соціальних, а не культурних архетипів. Українська національна ідентичність, продемонструвавши протягом історії усі стадії та форми "співпадання – протистояння" взаємодії культури і спільноти, створила врешті державу як структурно-орієнтовану систему, в якій бракує поваги до підсистем екзистенційного наповнення. Тобто, наявність сильної національної культури чомусь не спричинила створення міцної національної спільноти, характерної, скоріше, для українського "закордоння". І в цьому сенсі українцям варто повчитися у поляків: "... поляки ще з часів пізнього середньовіччя виробили так званий "захисний пояс" від зовнішніх впливів, і хоч в умовах втрати державності, тривалого перебування в іноетнічному середовищі та під тиском насильницької асиміляції імунітет самозахисту істотно послабився, все ж польська людність в Україні намагалася захистити і зберегти фундаментальні риси своєї ментальності на різних етапах історії, особливо в часи імперського і радянського тоталітаризму" – констатує О. Калакура [6]. Питання узурпації польських земель сусідніми державами чи підтримки владою або населенням зазіхань на "пограничні території" не стоять як сенсові, не допускаються навіть уявно, не те що як конкретна програма дій. На думку О. Бойченка, "Хай би що там сьогодні діялося, але ні польською, ні державою польська держава бути не перестане, тож залишається надія, що завтра чи післязавтра вона переживе нову хвилю демократизації і повернеться до статусу "взірцевої учениці Європи". Натомість нам, якщо ми в близькому майбутньому не змінимо владу, про демократизацію з європеїзацією навіть мріяти не доведеться. Бо неможливо ні демократизувати, ні європеїзувати те, чого нема" [4].

Надважливою складовою збереження ідентичності є послідовне і настійливе вказування ворожим силам як «асоціальним» на актуальність належності штучно "відірваної" частини до власного соціального як цілого. У співставленні польського та українського способів самоактуалізації очевидно, що архетип пограниччя як переходу від "свого гіршого" до "чужого кращого" у польсько-українських відносинах презентує саме дезінтегрований український "світ", а не консолідований польський. Йдеться про "не-зміщування": не-допускання асиміляції, принципу порушення рівноправності/рівноцінності і не-можливості одностороннього диктату у діалозі кількох культур в одній країні; не-надання (заперечення) санкції хазяйнування у чужій країні як у своїй. Архетипний принцип диктату окремої культурно-національної ідентичності на одній з територій та санкціонування на цій підставі сепаратизму характерний для відносин України і Росії: він уможливив дії Росії з втілення сценарію знесилення України створенням фейкових псевдо-держав у її територіально-культурних межах. Вражає не поведінка Росії як ментально імперської, волюнтаристської структури, а позиція України, національні сили якої давно застерігали від реалізації цього сценарію [1; 2]. Часу було досить, щоб закріпити українську ідентичність у потенційно небезпечних регіонах, превентивно перешкодити самим думкам про сепаратизацію незалежної держави. Проблема в тому, що частина населення України все ще сприймає власну державу (*державність*) як оздобу особистого буття, зовнішню декорацію, у яку

можна «граючи» увійти і вийти за погіршення обставин. Заразом, невизначеність ролі українського народу як актора у націєтворчих процесах підкріплена державною політикою, хоча етичні та історичні норми вимагають врахування потреб громадян саме української держави. В. Тарасенко слушно запитує, "чи склався ... баланс між громадськими ініціативами і діяльністю держави, наприклад, у сфері соціального захисту, виховання, обслуговування, допомоги тощо, чи тут більше йдеться про спонтанну участь громадськості... ніхто не торкається головного – соціальної та функціональної врівноваженості між державою і громадянським суспільством. Навпаки, домінує думка..., що громадянське суспільство є зручним важелем для протистояння державі, владі, боротьби з ними. Попри цінності узгодженості й компромісу, ця думка напругу вносить у механізм їх відносин і взаємовідносин принцип конфронтації" [12, с. 140].

Проблеми соціальної пам'яті та етики є, на наш погляд, ключовими у розв'язанні проблем єдності національної, а не окремо етнічної, і окремо політичної, ідентичності. Наведемо думку С. Кримського: "Одним із шляхів керованої соціальної трансформації (тобто процесу реформ) є метод паралельного переносу в актах взаємодії традиційного (попереднього, чи, умовно кажучи, "старого") досвіду та нововведень, тобто інноваційного, "нового" досвіду. Ця взаємодія означає, що попереднє ("старе", традиційне) не знищується, а перетворюється паралельно введенню інновацій. А вони розгортаються при постійному порівнянні з успіхами чи невдачами реформування старого ряду та переносу успішних результатів з одного ряду (реформує мого старого) на другий ряд реалізації нового" [7, с. 207]. Ми вважаємо, що на сучасному етапі розвитку суспільств як невизначеності, переходу від історично-культурної ґрунтовності до втрати зв'язків між елементами соціальних систем, неухважне та безвідповідальне (неетичне) ставлення до реформ як панацеї є згубним. В Україні ж явне тотальне спотворення смислів у цій архетипній зв'язці – а саме, возвеличення реформ як структурних дій з "ламання соціальних традицій" і нехтування громадськими етико-екзистенційними потребами їх підтримки. Невипадково як актуальні для сучасного суспільства в Україні В. Тарасенко виділяє "принцип повернення в історичне минуле; принцип абсолютної неогоці (заперечення); принцип єдності деструкції і конструкції; принцип наслідування і запозичення; принцип побудови влади згори донизу, а не навпаки; принцип відсторонення народу від здійснення соціального вибору; принцип приватизації як засіб всезагального обману, принцип примноження бідності й зубожіння" [12, с. 140].

На чому ж тримається соціальність (на відміну від культурних традицій) – ініціації, трансформації, дифузії, конфронтації та зрештою, руйнації? Її архетипними стрижнями ідентичності є акційні комплекси винайдення та збереження (нового), перетворення та передання як поширення, засвоєння та використання. Вочевидь, соціальні архетипи потрібно маркувати за соціальними ролями (діячі, актори) і соціальними завданнями (дії та завдання, які виконують актори). Ці акційні рухи мають спрямувати спільне смислове поле "свого" на протиставлення "чужому", "ворожому", скласти і відтворити систему взаємодій "Я – рідне", де індивіда залучено до спільної діяльності як актора. "Соціальне" постає як єдність кількох рівнів різноспрямованих смислів, трансляція та організація яких відбувається структурно [13, с. 15-16]. Воно охоплює спільною "сіткою" всі процеси життєзабезпечення індивідів, які за соціальної підтримки виростають до свідомих особистостей. Екзистенційне «втільюється» в етапах поступової структуризації, зароджуючись на рівні духу і закріплюючись на рівні фізичної присутності особи у певній спільноті. Цю соціальну схематику підкреслює Т. Плахтій, інтегруючи підходи Р. Асаджіолі, Е. Афоніна, К. Левіна та Г. Почепцова [9].

Ми виділяємо шість соціальних архетипів, кожен з яких реалізується у окремій інституційній сфері, але виконує щодо суспільства одне з двох домінантних завдань: "екзистенційне наповнення" (як створення) та "структуризацію" (як закріплення). Кожен рівень комплексу соціальних архетипів демонструє домінантний прояв однієї з сутнісних сил людини у їх архетипній специфіці – створення (рівні духу, душі, розуму) і закріплення (рівні розсудку, волі та тіла). Розташуємо зазначені рівні у порядку від "тіла" до "духу", щоб

підкреслити: основним сенсом "соціальності" є прилучення окремого індивіда до спільноти собі подібних як фізичної істоти, що потребує підтримки і захисту на чимраз вищих рівнях, які зрештою наближають особистість до духовності. Ми також акцентуємо явище "прихованості" архетипів розуму, душі та духу під зовнішнім, видимим структуризаційним шаром розсудково-вольової та тілесної детермінації соціальних процесів, легкості формування матеріалістичного, утилітарного суспільного світогляду при замовчуванні або ігнорі архетипних смислів екзистенційного наповнення соціального співжиття. Але цей "комплекс" можна і перевернути, надавши пріоритет цінності самопожертви, структурно не підтримуваної трансляції смислів – ідеалістичний підхід, який створює явище "незадоволеності потреб" при розвиненій силі духу. Обидва підходи шкодять розвитку суспільного організму як цілісної системи ідентичностей. Їхнє існування (позиціонування) у відриві один від одного, на нашу думку, неминуче руйнує ідентифікаційну матрицю соціуму та суспільства, в т.ч. числі й національну. Соціальними архетипами ми вважаємо:

1. Архетип задоволення потреби. Дітей, людей похилого віку та з особливими потребами не виключають з членів соціальної держави і суспільства лише на підставі їхньої непрацездатності. Навпаки, їм делегують функції "майбутнього" та "минулого" спільноти і створюють практики їх підтримки без внеску з їхнього боку. Цей архетип задіюється навіть тоді, коли людина не може бути ані свідомим актором, ані свідомим глашатаєм. Для його активації досить появи соціального "кандидата" у проекції "фізичного тіла".

2. Архетип лідерського провідництва. Кожна спільнота повинна бути організована провідниками, які формують завдання "на перспективу", скеровують учасника рівня "тіло" до руху у певному напрямку і припиняють негативні контроверсійні практики (а не смисли). Для включення даного архетипу необхідна участь "вольового начала". Презентація його передбачає риси водночас суворого контролера і дбайливого батька.

3. Архетип соціального успіху. У колі соціальних акторів є традиція зображати успіх навіть за його відсутності, створювати ефект "надійності партнерства", сили конструктивного самокерівництва. На архетип "успішної людини" орієнтуються переважна більшість спільноти. Його смисл – не просто займатися чимось як «виконавець», але мати статус "завжди успішного дівця", кандидата у лідери в майбутньому. Цей архетип включається через активну участь "розсудкового начала", що розраховує легкі кроки до створення іміджу активатора інших акторів. Презентація цього архетипу являє поєднання винахідника, інноватора і лицедія, пристосуванця.

4. Архетип викликання резонансу. Виявлена, захищена та переформатована для різних учасників індивідуально центральна ідея спільноти повинна бути передана із минулого у майбутнє, не загубившись чи спотворившись на довгому шляху. Завдання збереження смислу у процесі багатозарового передання потребує задіяння "сили розуму", який виправляє спотворення смислів при кожному наступному відтворенні. Цей архетип активується лише із досягненням мисленням того критичного рівня, що передає смисли у автентичному значенні і звучанні. Це відділення "міфу" від реальності життєвого досвіду з втілення побаченого смислу у діяльності. Презентацію цього архетипу уособлює дослідник, селектор, хранитель.

5. Архетип культурного внеску. Внесок смислів спільноти у скарбницю культури, який надалі при рафінації може глобально оформитися в інститутах структуризації; традиція колективного обговорення ідеї, розповсюдження її "на загал". Це архетип творчого ставлення до ціннісної ідеї спільноти, бажання у діалозі доповнити і прикрасити її смисли, зробити їх прийнятними для всіх членів спільноти. Для його активзації необхідна потенція відкритості до спілкування – широти "душі" – передачі ідеї через емоційне залучення. Презентує його образ візуалізатора і транслятора.

6. Архетип самопожертви. Даний архетип актуалізується у членів (окремого члена) спільноти лише як сила духу, яка при співставленні пріоритетів збереження індивідуального тіла та спасіння колективного духу обирає останнє. Це є найвищий і найважчий для

досягнення (реалізації у конкретному житті) соціальний архетип. Презентація цього архетипу реалізує комплекс сакралізатора і захисника центральної ціннісної ідеї спільноти.

Чим ментально далі від джерела духовності індивід, тим неприйнятнішою для нього є думка про можливість самопожертви. Найбільш нездатними до неї є діячі вольової та тілесної орієнтації. Тому практично не буває волонтерів з цією орієнтацією, а меценатство реалізується під тиском "архетипу створення резонансу" як акція досягнення лідерства (рівень волі), морального іміджу (рівень розсудку) або відмивання коштів (рівень тіла). В сучасній Україні фактів спотворення взаємодії у архетипному комплексі соціальних смислів ідентичності, тобто оголошення практик екзистенційного наповнення "контркультурними" і зведення їхніх діячів до статусу "асоціалів", забагато. Досить того, що у суспільстві споживання задовольняються потреби верхівки, а потреби маси ігноруються. У демократичному суспільстві ці процеси балануються через "Vox populi". Сучасний же український громадянин відчуває брак уваги з боку держави та неправомірний вплив викривленого соціального архетипу «одностороннього внеску». Там, де мали активуватись архетипи самопожертви як спільної діяльності духу і культурного внеску як створення резонансу, діють "голі" процеси "зациклення" "самодостатніх" структурних архетипів насильницького лідерства та реформаторства з "латання дір", спричинених цим "самозадоволенням".

Висновок очевидний: корінь неуспішності українських структурних "реформ" полягає у їх вихідній принциповій дезорієнтованості у системі соціальних акторів як виконавців архетипних місій соціальної/суспільної інтеграції. Національно спрямованою має бути не "суспільство або держава", а "і суспільство, і держава". Країна, в якій суспільство делегує функції власного збереження винятково державі, створює спокуси зосередження на трьох "структуризуючих" рівнях – економічному, політичному та технологічному. Державні структури технологічно обґрунтовують право політиків розпоряджатися економічним ресурсом, виконуючи функції "екзистенцій них" рівнів у проекції "маски", зовнішніх показників, вистави для суспільства, звіту про власну управлінську успішність. У країні, де держава усувається від «структурних» обов'язків і, невміло розпоряджаючись реформаторськими інструментами, делегує суспільству ці функції, останні стають непосильними для громад, бо мікрорівні не витримують тиску макрорівнів, або ж повинні бути надконсолідовані як джерела сили духу, душі та розуму пасіонарями, яким під силу структурувати смислово визначені та щільні (власне ідентифікаційні) вектори реалізації національної ідеї як культурного продукту.

Навряд чи це діється навмисно. Навпаки, в Україні, як і в інших країнах, для подолання "збоїв соціальних матриць" [13] застосовують механізми регуляції (збалансування) систем. Однак, видається, що при цьому врахування соціальної пам'яті (соціальних традицій) та етики повністю дезактивуються як принципи регулювання. В архетипно-ціннісній проекції ці регулювальні механізми мають чіткий смисл, їх не можна плутати. Архетипно спрямованими є такі механізми (практики) регуляції дисбалансів соціальних систем:

Створення соціальних інститутів ("архетип духу" – сфери соціального захисту – домінантне завдання: екзистенційне наповнення);

Розширення культурних кордонів (створення традицій спілкування, інтернаціоналізація, транскультура, інтеграція) ("архетип душі" – сфери комунікації, мистецтво, освіта – домінантне завдання: екзистенційне наповнення);

Формування ідеології з міфології, обґрунтування "практичності теорій" ("архетип розуму" – сфера науки – домінантне завдання: екзистенційне наповнення);

Реформування ("архетип розсудку" – сфера технологій – домінантне завдання: структуризація);

Посилення тиску державного апарату ("архетип волі" – сфера політики – домінантне завдання: структуризація);

Нарощування виробництва, приватизація, розподіл ("архетип тіла" – сфера економіки – домінантне завдання: структуризація).

Імплементация механізмів збалансування, неприбутанних окремії сфері діяльності, позбавляє суб'єкти соціальних відносин функції архетипної підтримки, притаманної лише їй. Так, освіту і медицину не можна масово приватизувати, ними не можна управляти посиленням тиску чи вносити цінність конкуренції, реформувати їх слід обачно; потрібно сприяти їх інтерналізації, розширенню співробітництва і створенню міцних соціальних інститутів. Все це має функціонувати як комплекс відтворення соціально-конструктивних та культуротворчих ідей. Якщо ж економічній сфері дозволити множення ідеології споживацтва, поширюючи її смисли (реклама) і соціальні інститути (кредитування, тощо) без політичного контролю і правового реформування, то постане тотальний світогляд суспільства споживання. Недарма економіка і політика відокремлені від "культури", яка є «виросуванням», а не розподілом.

Звідси, соціальні інститути інтеграції повинні матеріально забезпечуватись та в жодному разі не діяти за принципом виключно самоорганізації. Самоорганізація має бути процесом ідейно спрямованим, логічно і смислово поясненим і узгодженим, організаційно контрольованим і критично корегованим. О. Дзьобань підкреслює "необхідність гармонійної єдності суспільної організації й самоорганізації, оскільки збіг "силових ліній" організації й самоорганізації є основною умовою подолання дезорганізаційних явищ і збереження стабільності розвитку соціальної системи... У протилежному випадку може відбутися придушення самоорганізації організацією, що в практичному житті означає порушення природного, органічного процесу історичного розвитку суспільства і є вираженням спроби штучного нав'язування вразливого перехідному суспільству заздалегідь заданих схем, схильності влади до соціального проектування й експериментування" [5, с. 17]. Очевидно, що суспільство, в якому навчання дітей основам культури та прилучення до соціальної поведінки делегується роботам, суспільством не є, або перестає бути. Суспільство знань базується на засвоєнні цінності знань (інтерналізації), для якої потрібна соціалізація – глибоке засвоєння досвіду соціальності на прикладі старшого покоління. Засвоюючи на прикладі старших лише досвід депривації, дезорієнтації, непотрібності, втрати соціального статусу та місця, молоде покоління не хоче транслювати таку «соціальність» на себе. Без розуміння основ соціальності як спільності захисту індивіда у молодого покоління лишається лише бажання матеріального статку, навіть ціною життя іншого. Смисли спотворюються, система руйнується, імпринтінг соціальної деградації триває.

Реальної сили впливу на молодь тому набирає дезорганізаційний архетип "соціального успіху" [3; 13]. Дезорганізаційний тому, що в сучасній Україні він рівновіддалений і від екзистенційного, і структуризаційного архетипних підкомплексів. Потенційна об'єднавча платформа стає "лінією розриву". Спільною є орієнтація на відокремленість, безособовість ставлення суб'єкта до об'єктивних зовнішніх процесів та "замикання" на смислах створення особистого простору безпеки. Наслідками цього ціннісного ефекту є в т.ч. й невдачі побудови громадянського суспільства в Україні, й "духовний сепаратизм", що створює підстави для мовчазного прощення "сепаратизму політичного". Все ще явна неусвідомленість реальних викликів українській незалежності, смислів суспільно-державного існування, невідповідність комплексу потреб і цінностей цілям діяльності, спрямованим "поза суб'єкта" на захист спільної реальності від зовнішнього руйнування. Рушійною силою українських революцій досі є архетипне протиставлення "Я" державі, бажання бунту як виплеску невдоволення без довготривалої стратегії ідеологічного планування альтернатив. Поєднання байдужості і симпатії до насилля у колективному просторі – ментальному як "віддзеркаленні" фізичного – демонструє відсутність критичного співвіднесення логічних величин "Я", "суспільство" і "держава" – і пробудження відчуття зв'язку лише під впливом емоційного зараження. Тому патріотичне національне виховання необхідне як практика освітніх інституцій, презентованих в умовах постгуманістичних

"трансформацій" як просто механізми передачі знань, чия соціалізаційна функція знецінена як непотрібна. Український "вічний молодик" на цьому деструктивному тлі позиціонує себе як "Персону", а державу – як "Тінь", забувши, що "держава" та "управлінці" – логічно різні категорії. В суспільстві, де роль "Мудрого старця" грає політична кліка з іншоземною ідентичністю, ця позиція молоді є неприпустимою. Самопрезентація української влади як Самості або Персони презентує народ як Тінь, що б не декларувалося у Конституції України як "соціальної держави". Якщо традиція протиставлення громадянина і держави як взаємообернених "тіней" не стабілізується реальною демократією, Україна постійно діятиме в образі архетипної Матері, покинутої Синами – і старшим (народом), і молодшим (державою). Дезорієнтація у рівнях важливості смислів – особистісного та національного – сприятиме втечі з країни, не-утримання в межах ідентичності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Соціальна система доти демонструватиме властивості самосуперечності не як взаємовідношення "Інь" та "Янь", а як протиставлення і конфлікт "Id" та "Ego", почергово відіграючи роль Тіні, доки в цю систему не буде вплетено конкретизоване, стійке, чітке правове, моральне, духовне "Super ego". Репрезентантам системи, що знецінює власні здобутки, варто засвоїти, що ідентичність – це серйозно, бо вона є інструментом встановлення необхідних меж між своїм та чужим, дієвою перепорою для проникнення та дифузії ворожих сил у середовища стабільного розвитку. Наукові зусилля повинні спрямовуватися на пошук механізмів імплементації інтеграційних смислів у масову свідомість.

Список використаних джерел та літератури

1. Адамович С. Дезінтеграційні ризики в умовах національного відродження і здобуття Україною незалежності (1989-1991 рр.). *Українознавчі студії: науково-теоретичний журнал*. 2009. № 10. С. 149–160.
2. Адамович С. Фактор Чорноморського флоту Російської Федерації в суспільно-політичному житті України (1991-2012 рр.). *Вісник ПНУ ім. В. Стефаника. Сер. Історія*. 2012. Вип. 22. С 6–75.
3. Бевзенко Л. *Соціальний успіх та засоби його досягнення: українські реалії. Вектори змін українського суспільства*. К. 2014. С. 293–309.
4. Бойченко О. "Нам би їхню безнадію". Режим доступу: URL: <https://zbruc.eu/node/96447> (дата звернення: 18. 08. 2020).
5. Дзьобань О. Національна безпека в умовах соціальних трансформацій (теоретико-методологічний аналіз): автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 21. 03. 01 – Гуманітарна і політична безпека держави. К. 2005. 34 с.
6. Калакура О. "Польськість і українськість української полонії". Режим доступу: URL: <http://archive.mndiuv.org.ua/fulltext.html?id=1487> (дата звернення: 20. 08. 2020).
7. Кримський С. *Запити філософських смислів*. К.: Вид. ПАРАПАН, 2003. 240 с.
8. Крячко В. До питання про визначення маркерів етнічності у соціальному просторі. *Нова парадигма*. 2013. Вип. 116. С. 136–147.
9. Плахтій Т. *Збірник наукових праць Асоціації докторів державного управління «Публічне управління: теорія і практика»*. К. 2015. С. 182–194.
10. Проскурова С. Дискурс національної ідентичності в українській та польській гуманітаристиці на зламі ХХ – ХХІ століть. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка. Серія: Історичні науки*. 2009. № 12. С. 281–287.
11. Семергей Н. Історіографічний дискурс про роль архетипів у стабілізації конфліктного розвитку національної ідентичності українців в імперську добу. *Українознавчий альманах*. 2019. Вип. 24. С. 17–22.
12. Тарасенко В. *Бісоціальний характер українського суспільства. Вектори змін українського суспільства*. К. 2014. С. 135–155.
13. Шульга М. *Збій соціальної матриці: монографія*. К. 2018. 284 с.
14. Plakhtiy T. *Archetypal model of emergence, escalation and resolution of social conflicts*. In *Public management: collection*. № 3 (8). June 2017 (Special edition). Kyiv: ДП "Видавничий дім "Персонал", 2017. С. 235–248.

References (translated & transliterated)

1. Adamovich, S. (2009) Dezintehratsiyni ryzyky v umovakh natsional'noho vidrodzhennya i zdobuttya Ukrainoyu nezalezhnosti (1989–1991 rr.) [Disintegration risks in the conditions of national revival and gaining independence of Ukraine (1989–1991)]. *Ukrainoznavchi studii: naukovo-teoretychnyi zhurnal*. № 10. 149–160. [In Ukrainian].
2. Adamovich, S. (2012) Faktor Chornomors'koho flotu Rosiys'koyi Federatsiyi v suspil'no-politychnomu zhytti Ukrainy (1991–2012 rr.) [Factor of the Black Sea Fleet of the Russian Federation in the socio-political life of Ukraine (1991–2012)]. *Visnyk Prykarpats'koho natsional'noho universytetu im. V. Stefanyka. Ser. Istorya. Vyp. 22*. 65–75. [In Ukrainian].
3. Bevzenko, L. (2014) Sotsial'nyy uspikh ta zasoby yoho dosyahnennya: ukrayins'ki realiyi [Social success and means of its achievement: Ukrainian realities] In *Vektory zmin ukrayins'koho suspil'stva*. K. 466, 293–309. [In Ukrainian].
4. Boychenko, O. "Nam by yikhnyu beznadiyu". [We would like their hopelessness.]. Retrieved from: <https://zbruc.eu/node/96447> (last accessed: 18.08.2020) [In Ukrainian].
5. Dz'oban', O. (2005) Natsional'na bezpeka v umovakh sotsial'nykh transformatsiy (teoretyko-metodolohichnyy analiz) [National security in terms of social transformations (theoretical and methodological analysis)] Avtoreferat dys. ... d-ra filos. nauk: 21. 03. 01 – Humanitarna i politychna bezpeka derzhavy (filosofs'ki nauky). Kyiv. 34. [In Ukrainian].
6. Kalakura Oleh. "Pol's'kist' i ukrayins'kist' ukrayins'koyi poloniyi" ["Polishness and Ukrainianness of the Ukrainian Polonia"]. Retrieved from: <http://archive.ndiuv.org.ua/fulltext.html?id=1487> (last accessed: 20.08.2020) [In Ukrainian].
7. Kryms'kyy, S. (2003) *Transformatsiya sotsial'nykh stratehiy na zlami tysyacholit'* [Transformation of social strategies at the turn of the millennium] In *Zapyty filosofsk'kykh smysliv*. K. Vyd. PARAPAN, 2003. 240 p. 181–198. [In Ukrainian].
8. Kryachko, V. (2013) Do pytannya pro vyznachennya markeriv etnichnosti u sotsial'nomu prostori [To the question of defining markers of ethnicity in the social space] *Nova paradyhma, Vyp. 116*. 136–147. [In Ukrainian].
9. Plakhtiy Taras. (2015) Fraktal'na model' psykhyky ta arkhetypy sotsial'noyi povedinky [Plakhtiy Taras. Fractal model of the psyche and archetypes of social behavior]. *Zbirnyk naukovykh prats' Asotsiatsiyi doktoriv derzhavnoho upravlinnya "Publichne upravlinnya: teoriya i praktyka"*. 182–194. [In Ukrainian].
10. Proskurova, S. (2009) Dyskurs natsional'noyi identychnosti v ukrayins'kiy ta pol's'kiy humanitarystyti na zlami XX- XXI stolit'. [The discourse of national identity in the Ukrainian and Polish humanities at the turn of the XX–XXI centuries] *Naukovi zapysky Kirovohrads'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. V. Vynnychenka. Seriya: Istorychni nauky. 12*. 281–287. [In Ukrainian].
11. Semerhey, N. (2019) Istoriohrafichnyy dyskurs pro rol' arkhetypiv u stabilizatsiyi konfliktnoho rozvytku natsional'noyi identychnosti ukrayintsiv v impers'ku dobu. [Historiographical discourse on the role of archetypes in stabilizing the conflict development of the national identity of Ukrainians in the imperial era]. *Ukrainoznavchyy al'manakh. Vyp. 24*. 17–22. [In Ukrainian].
12. Tarasenko, V. (2014). Bisotsial'nyy kharakter ukrayins'koho suspil'stva [Bisocial character of Ukrainian society] In *Vektory zmin ukrayins'koho suspil'stva*. K. 466. 135–155. [In Ukrainian].
13. Shul'ha M. (2018) *Zbiy sotsial'noyi matrytsi: monohrafiya*. [Social matrix disruption: monography]. Kyiv. [In Ukrainian].
14. Plakhtiy, T. (2017). Arkhetypna model' vynyknennya, eskalatsiyi ta vyrishennya sotsial'nykh konfliktiv. *V Derzhavne upravlinnya: zb. № 3 (8). (Spetsial'ne vydannya)*. Kyiv. 235–248. [In English].

Статтю отримано 07.09.2020 р.

Прийнято до друку 29.10.2020 р.